

ВИЩА ОСВІТА В СИСТЕМІ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2018 **ХОЛЯВКО Н. І.**

УДК 330.101

Холявко Н. І. Вища освіта в системі факторів впливу на становлення інформаційної економіки

Метою статті є систематизація наукових підходів до визначення етапів становлення і розвитку інформаційного суспільства, а також визначення векторів впливу вищої освіти на процеси його формування. Проаналізовано наукові підходи до періодизації розвитку інформаційного суспільства. Виокремлено дві групи підходів до визначення виникнення та розвитку інформаційного суспільства: 1) еволюційний; 2) трансформаційний. Досліджено погляди українських та іноземних учених щодо ключових ознак інформаційного суспільства. Обґрунтовано визначальну роль вищої освіти (зокрема, результати освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів) в розвитку інформаційного суспільства на сучасному етапі. Запропоновано доповнити сукупність ознак інформаційного суспільства (модернізація вищої освіти, активізація процесів винахідництва, патентування, трансферу, комерціалізації результатів наукових досліджень, генерація знань, інформації, інновацій та ін.). Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження теоретико-методичних засад формування інформаційної економіки як складової інформаційного суспільства з ідентифікацією векторів впливу системи вищої освіти на відповідні процеси.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційна економіка, модернізація системи вищої освіти, інформаційно-комунікаційні технології, комерціалізація наукових досліджень.

Рис.: 3. **Бібл.:** 17.

Холявко Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: natasha290186@ukr.net

УДК 330.101

UDC 330.101

Холявко Н. И. Высшее образование в системе факторов влияния на становление информационной экономики

Целью статьи является систематизация научных подходов к определению этапов становления и развития информационного общества, а также определения векторов влияния высшего образования на процессы его формирования. Проанализированы научные подходы к периодизации развития информационного общества. Выделены две группы подходов к определению возникновения и развития информационного общества: 1) эволюционный; 2) трансформационный. Исследованы взгляды украинских и иностранных ученых касательно определения ключевых признаков информационного общества. Обоснована определяющая роль высшего образования (в частности, результаты образовательной, научно-исследовательской и инновационной деятельности высших учебных заведений) в развитии информационного общества на современном этапе. Предложено дополнить совокупность признаков информационного общества (модернизация высшего образования, активизация процессов изобретательства, патентования, трансфера, коммерциализации результатов научных исследований, генерация знаний, информации, инноваций и др.). Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является исследование теоретико-методических основ формирования информационной экономики как составляющей информационного общества с идентификацией векторов влияния системы высшего образования на соответствующие процессы.

Ключевые слова: информационное общество, информационная экономика, модернизация системы высшего образования, информационно-коммуникационные технологии, коммерциализация научных исследований.

Рис.: 3. **Библ.:** 17.

Холявко Наталья Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина)

E-mail: natasha290186@ukr.net

Kholiavko N. I. The Higher Education in the System of Factors Influencing the Formation of the Information Economy

The article is aimed at a systematization of scientific approaches to definition of stages of formation and development of the information society, and also definition of vectors of influence of higher education on the processes of its formation. Scientific approaches to periodization of the development of information society are analyzed. Two groups of approaches to the definition of origin and development of the information society are identified as: 1) evolutionary; 2) transformational. The views of Ukrainian and foreign scientists regarding the identification of key features of the information society are explored. The defining role of higher education (in particular, results of educational, research and innovation activities of higher educational institutions) in the development of information society at the present stage is substantiated. It is proposed to supplement the aggregate of attributes of the information society (modernization of higher education, activation of the processes of invention, patenting, transfer, commercialization of the results of scientific research, generation of knowledge, information, innovations, etc.). Prospects for further researches in this direction is research on the theoretic-methodical bases of formation of the information economy as a component of the information society with identification of vectors of influence of the system of higher education on the relevant processes.

Keywords: information society, information economy, modernization of higher education system, information-communication technologies, commercialization of scientific researches.

Fig.: 3. **Bibl.:** 17.

Kholiavko Natalia I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenko Str., Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: natasha290186@ukr.net

Зростання ролі та посилення впливу інформації й інформаційно-комунікаційних технологій на протікання соціально-економічних процесів обумовлює перехід суспільства на функціонування на принципово нових засадах. Поряд із постіндустріальним су-

спільством іноземні та вітчизняні вчені зазначають становлення інформаційного суспільства. Власне, поняття «інформаційне суспільство» було введено в науковий обіг практично одночасно американськими і японськими вченими у II половині XX ст. Наразі концепція

інформаційного суспільства набуває все більшої популярності як у наукових колах, так і в бізнес-середовищі. Динамічність науково-технічного й інноваційного процесів спричиняє появу певних модифікацій в особливостях і проявах інформаційного суспільства на різних етапах його становлення і розвитку.

Концептуальні основи дослідження інформаційного суспільства закладено в наукових працях Ф. Махлупа, Д. Белла, Е. Тоффлера, Й. Масуді, М. Кастельса, М. Пората. Питання впливу інформації на соціально-економічні процеси розкривали в своїх роботах К. Ерроу, Дж. Стігліц, М. Спенсер, Дж. Стіглер, Н. Вінер, Дж. Гелбрейт та ін. Зважаючи на наявність широкого спектра поглядів науковців на особливості становлення й розвитку

інформаційного суспільства, виникає необхідність їх систематизації, виокремлення основних етапів і відповідних їм ознак цього типу суспільства з ідентифікацією специфіки сучасного етапу, а також конкретизацією ролі сектора вищої освіти в його розвитку.

Метою статті є систематизація наукових підходів до визначення етапів становлення і розвитку інформаційного суспільства, а також визначення ролі вищої освіти в процесах його формування.

Концепцію інформаційного суспільства досліджено в працях низки науковців, які при цьому використовували дещо різні категорії, сутнісно наповнюючи їх подібним внутрішнім змістом (рис. 1).

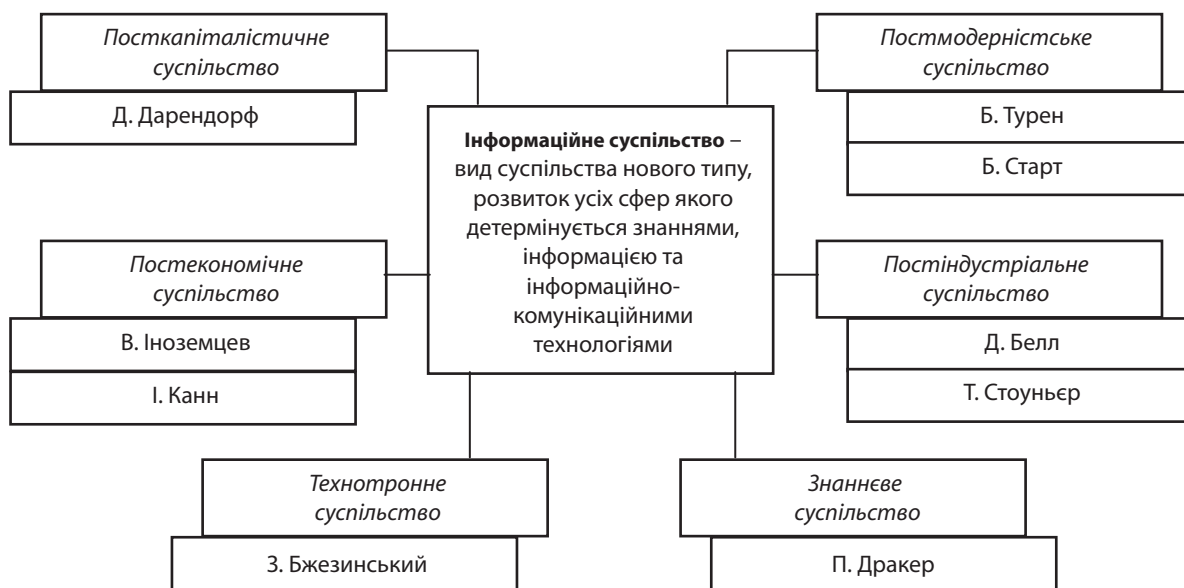


Рис. 1. Наукові підходи до визначення інформаційного суспільства

Джерело: авторська розробка

Найбільшого розповсюдження в науковому просторі набув підхід Д. Белла та Е. Тоффлера, які запропонували виокремити такі етапи розвитку суспільства:

- 1) доіндустріальне (аграрне, традиційне) суспільство – ознаки: колективна власність на засоби виробництва, нерозвиненість продуктивних сил, переважання сільськогосподарської діяльності, колективна праця, низька продуктивність праці;
- 2) індустріальне суспільство – ознаки: переважання промислового виробництва, концентрація виробництва, науково-технічна революція, зростання ефективності та раціональності виробництва, зміна вимог до професійних компетенцій працівників, урбанізація;
- 3) постіндустріальне суспільство – ознаки: зростання вимог до рівня освіченості та кваліфікації працівників, поширення інформаційних технологій, збільшення обсягів виробництва послуг, розвиток економіки послуг, зростання ролі знань та інтелектуальних ресурсів у су-

спільному та соціально-економічному розвитку країн [1].

Варто зазначити, що за такого підходу інформаційне суспільство виокремлюється як вища ланка розвитку постіндустріального суспільства [1]. Зазначене є дещо дискусійним у наукових колах питанням. Так, У. Мартін розглядає інформаційне суспільство як вищу ланку розвитку індустріального суспільства [2]. А, наприклад, Мельник Л. наголошує на тотожності понять постіндустріального й інформаційного суспільства, характеризуючи їх у загальну «соціально-економічну формацію, в якій виробництво і споживання інформації є основою економічної системи та соціальної структуризації суспільства» з ідентифікацією при цьому ключової ролі «комп'ютерних телекомунікаційних технологій, у тому числі технологій Інтернету» [3]. На нашу думку, більш виваженим є підхід Д. Лайона, який виділяє інформаційне суспільство як новий етап розвитку, не ототожнюючи його з постіндустріальним суспільством і не відносячи до складових останнього [4].

Досліджуючи наукові підходи до вивчення інформаційного суспільства, доречно зазначити, що теоретичні підвалини відповідної концепції було закладено Ф. Махлупом. Учений запропонував поняття індустрії знань, віднесши до нього освіту, науково-дослідницьку діяльність, засоби масової інформації, інформаційно-комунікаційні технології та інформаційні послуги [5]. Проведене ним дослідження актуалізувало проблематику вивчення освіти, інформації, технологій і знань як факторів впливу на розвиток суспільства в цілому й економічної системи зокрема.

В аналізованому контексті на окрему увагу заслуговує підхід Е. Тоффлера (викладений у працях «Шок майбутнього», 1970 р., і «Третя хвиля», 1980 р.), який асоціює кардинальні суспільні трансформації зі зміною «хвиль». На переконання науковця, зміна таких «хвиль» супроводжується реорганізацією інститутів, способів життя людей і суспільства в цілому. Перехід між «хвилями» супроводжується суттєвими трансформаціями в соціально-економічній сфері країни. Так звана «третя хвиля» переносить знання на якісно новий рівень [6; 7].

Е. Тоффлер наголошує, що в постіндустріальному суспільстві знання перетворюється на один із ключових факторів виробництва, особливий ресурс; відбувається зміна вимог до кваліфікаційних характеристик і професіоналізму працівників. В умовах інформаційного суспільства й інформаційної економіки знання стає одним із найбільш цінних товарів [6; 7]. Вважаємо, варто наголосити на зростаючій ролі сектора вищої освіти в забезпеченні розвитку суспільства й економіки на «третьій хвилі». Йдеться як про підготовку та перепідготовку університетами висококваліфікованих кадрів відповідно до актуальних бізнес-запитів, так і про генерацію знань суб'єктами цього сектора з їх подальшим трансфером в реальний сектор економіки.

У дослідження процесів становлення і факторів впливу на розвиток інформаційного суспільства вагомий внесок зробив японський вчений Й. Масуді. У своїй праці «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство», опублікованій у 1983 р., науковець доходить висновку про перспективність розвитку інтелектуального виробництва, що ґрунтується на сучасних технологіях та інформації. Власне, розглядаючи останнє не лише як суспільне благо, а і як економічне поняття, Й. Масуді визначає інформацію як чинник суспільних та економічних трансформацій [8]. Слід зазначити, що розвиток інтелектуального виробництва, про яке писав Й. Масуді, логічно передбачає активізацію сектора вищої освіти, що консолідує потужний інтелектуальний потенціал країни.

Іспанський вчений М. Кастельс у своїх наукових працях оперує переважно категоріями «інформаційна економіка» та «інформаційна епоха», трактуючи їх як історичний період, визначальними чинниками розвитку якого є інформаційно-комунікаційні технології і знання [9]. За словами вченого, конкурентоспроможність суб'єктів в таких умовах прямо корелює з їх спромож-

ністю ефективно використовувати технології генерування, обробки й використання знань та інформації [9].

Дещо скептичної позиції дотримується Ю. Хабермас, зазначаючи маніпулятивні технології, що використовуються при формуванні та подачі інформації членам суспільства. На відміну від більшості дослідників, Хабермас Ю. наголошує на стримуючому («звужуючому») характері впливу інформації на суспільство в цілому та соціально-економічний розвиток зокрема [10]. На нашу думку, такий підхід не відповідає сучасним реаліям активного розвитку і перманентного вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій. Вплив останніх значно розширює можливості та сприяє підвищенню ефективності діяльності суб'єктів підприємницького сектора: скорочення тривалості бізнес-процесів, активізація інноваційної діяльності, налагодження співробітництва з вищими навчальними закладами як продуцентами нових знань і генераторами інноваційних розробок, підвищення якості товарів і послуг, впровадження нових маркетингових технологій і каналів комунікації зі споживачами тощо. Сам факт можливості маніпулювання інформацією не спроможний нівелювати її вагомий позитивний вплив на розвиток суспільства, діяльність господарюючих суб'єктів та протікання соціально-економічних процесів.

Особливим етапом в еволюції наукових підходів до вивчення процесів зародження і розвитку інформаційного суспільства є дослідження П. Дракера. Учений наголошував на переході від стадії капіталістичного до знанневого суспільства (knowledge society). Превалуючу роль у суспільстві й економіці такого типу відіграють знання, інформація та технології, володіння і результативність використання яких визначають рівень конкурентоспроможності та прибутковості економічних суб'єктів [11]. Причому в системі чинників інтенсифікації соціально-економічного розвитку виключного значення набуває вища освіта і наука. Підхід П. Дракера, на нашу думку, є цілком виваженим, який однак все ж потребує подальшого поглиблення з огляду на трансформацію впливу інтелектуальних та інформаційних ресурсів на суспільний поступ й економічне зростання країни.

У наукових колах досі відсутній єдиний підхід до визначення та періодизації етапів розвитку інформаційного суспільства. Наприклад, Е. Гідденс не пов'язує зростаючу інформатизацію зі становленням нового типу суспільств. У своїх працях учений зазначає, що інформаційність є типовою рисою розвитку суспільства на всіх етапах [12]. Приймаючи підхід науковця та визнаючи роль інформації в забезпеченні суспільного, економічного розвитку, ми все ж дотримуємось точки зору про кардинальний вплив інформаційних ресурсів, знань, технологій, освіти та науки на розвиток суспільства й економіки. Цей вплив знаменує формування нового типу – інформаційного суспільства, а отже, інформаційної економіки як його складової.

Про комплексність впливу інформації на розвиток суспільства і економіки пише Ф. Уебстер, наголо-

шуючи на необхідності інтегрованого врахування економічного, технологічного, професійного, культурного та просторового аспектів такого впливу [13]. Заслугою Уєбстера Ф. можна назвати те, що він перемістив фокус дослідницької уваги із суто кількісних параметрів (обсяги інформації, темпи її оновлення і т.п.) до якісних критеріїв (детермінуючі фактори, характер інформації, специфіка її впливу на життя суспільства і його розвиток, особливості дії на соціальні й економічні процеси тощо) [13]. Саме в такому комплексному й інтегрованому вигляді вчений пропонує розглядати сутність інформаційного суспільства та досліджувати його становлення і розвиток.

Підсумовуючи, можемо констатувати погодження поглядів переважної більшості вчених щодо визначального впливу знань, інформації та технологій на розвиток суспільства й економіки – навіть попри відмінності в пропонованих ними дефініціях і підходах до періодизації розвитку. Систематизовано виокремлюють дві групи наукових підходів до визначення зародження й розвитку інформаційного суспільства (рис. 2):

- 1) еволюційний (Г. Шиллер, Ю. Хабермас, Е. Гідденс) – розгляд інформаційного суспільства як наступної стадії суспільного розвитку, що логічно випливає та формується на основі досягнень і визначальних чинників попереднього;
- 2) трансформаційний (Д. Белл, Е. Тоффлер, І. Масуда, М. Кастельс, Ж. Бодрійяр) – трактування інформаційного суспільства як принципово нового етапу розвитку, ключові риси якого суттє-

во відрізняють його від попереднього (постіндустріального) типу суспільства [14].

Досліджуючи питання зародження й еволюції інформаційного суспільства, вчені конкретизують головні риси, що характеризують новий тип суспільства, дозволяючи якісно його вирізнити від попередньої стадії. Так, одним із розробників концепції інформаційної економіки Д. Беллом запропоновано такі ознаки:

- ✦ зростання ролі знань у суспільному й соціально-економічному розвитку (у тому числі, теоретичних знань, що закладають фундамент для генерації технологічних інновацій);
- ✦ зростання ролі науки як основи для розробки нових технологій;
- ✦ розробка та впровадження новітніх технологій;
- ✦ збільшення питомої ваги висококваліфікованих фахівців у структурі зайнятих в країні;
- ✦ нарощення масштабів виробництва послуг;
- ✦ зміна самого характеру праці;
- ✦ економічна теорія інформації;
- ✦ мінімізація ймовірності виникнення дефіциту товарів і послуг тощо [1].

Наведений вище перелік ознак інформаційного суспільства постійно доповнюється вченими з метою привнесення змін відповідно до викликів динамічного зовнішнього економічного середовища. Так, О. Ракітовим виокремлено такі риси:

- ✦ забезпечення вільного доступу будь-якого суб'єкта до інформації;
- ✦ використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах життя сус-

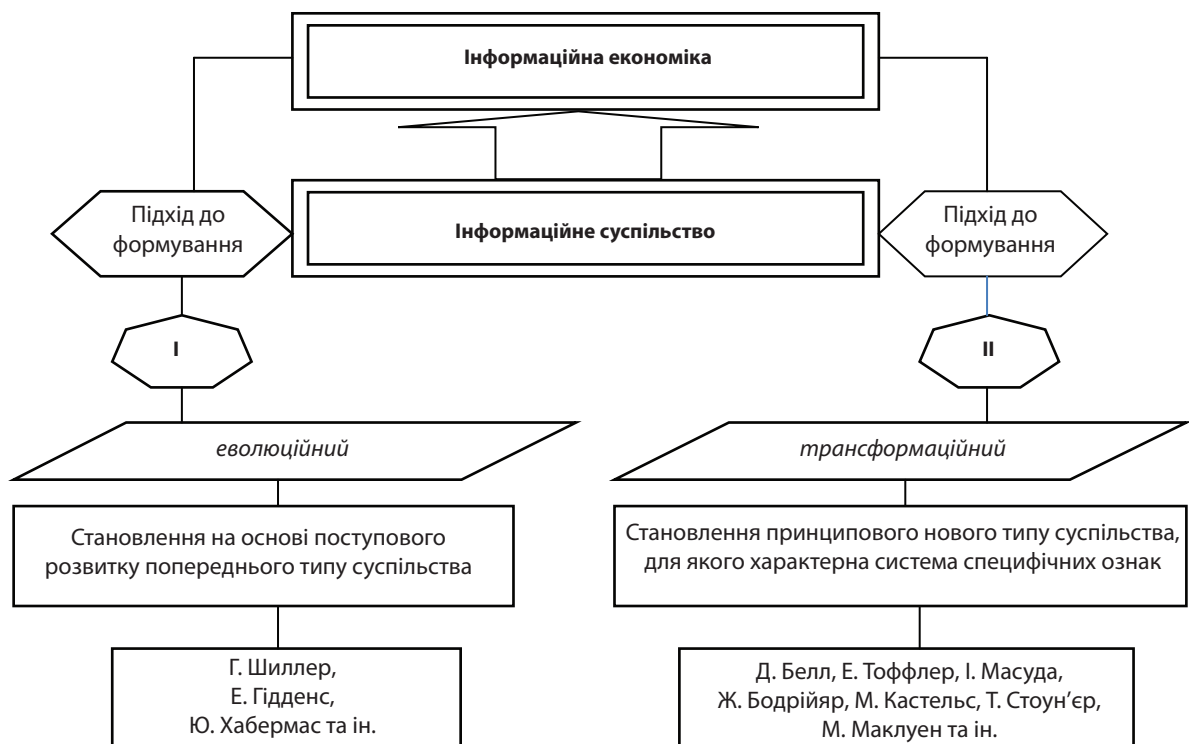


Рис. 2. Наукові погляди на становлення інформаційного суспільства

Джерело: складено за [14].

- пільства та господарської діяльності економічних суб'єктів;
- ✦ активізація процесів автоматизації та роботизації виробництва;
- ✦ розширення спектра інформаційних послуг, що надаються економічними суб'єктами;

- ✦ активний розвиток інформаційної інфраструктури;
 - ✦ прискорення науково-технічного прогресу [15; 16].
- Результати узагальнення наукових підходів до визначення ознак інформаційного суспільства наведено такими даними (рис. 3).

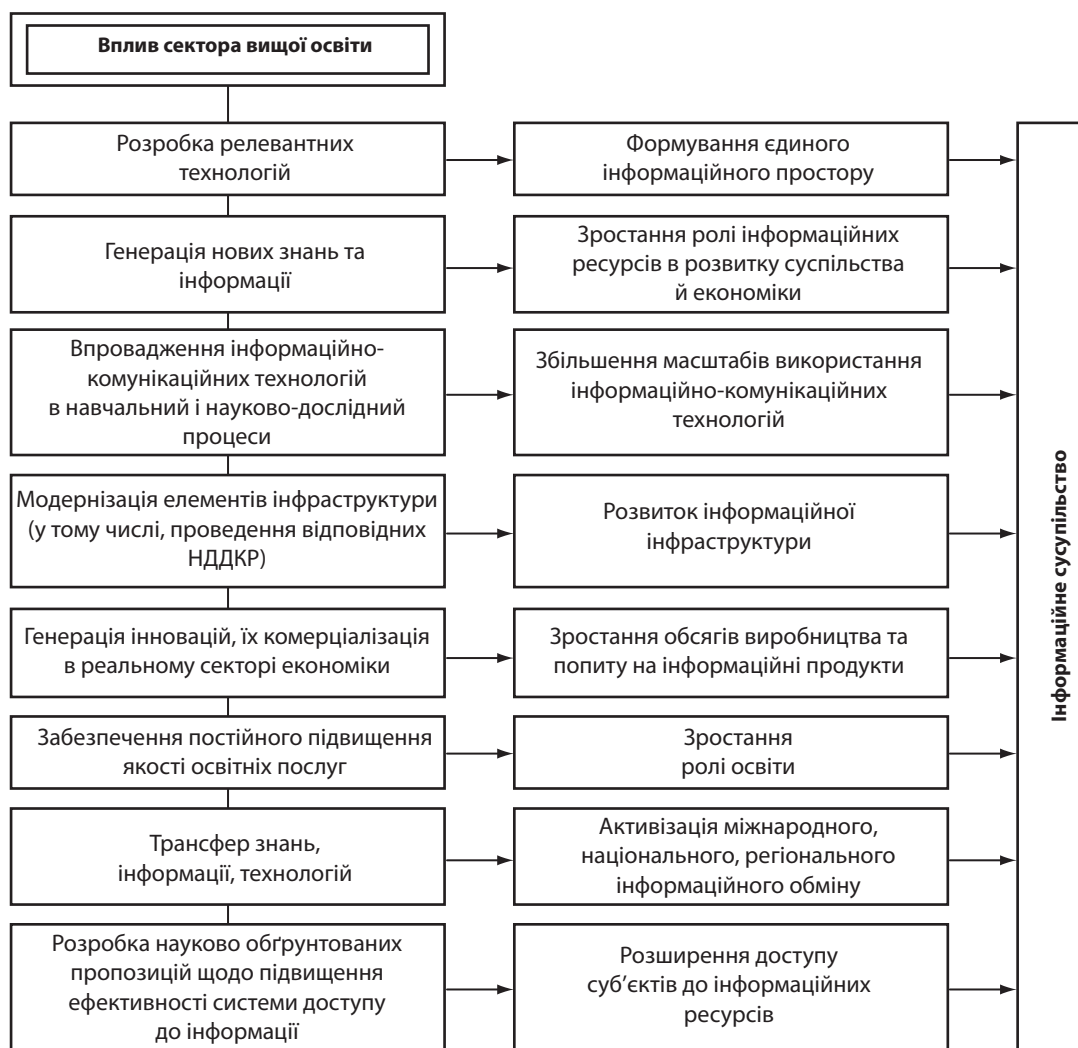


Рис. 3. Основні ознаки інформаційного суспільства

Джерело: авторська розробка.

Українським ученим Скалацьким В. систематизовано індикатори процесу формування інформаційного суспільства шляхом їх групування: 1) індикатори технологічної оснащеності; 2) індикатори прозорості комунікацій; 3) індикатори стану інформаційного суспільства (у структуру яких включено характеристики стану комп'ютерної, інформаційної, інтернет, соціальної інфраструктури) [17].

ВИСНОВКИ

Становлення і розвиток інформаційного суспільства детермінується впливом низки техніко-технологічних, інформаційних, інтелектуально-знанневих факторів, особливе місце в системі яких займає вища освіта. Реалізуючи освітню, науково-дослідну й інноваційну діяльність, вищі навчальні заклади активізують процеси

формування суспільства й економіки інформаційного типу (рис. 3). З огляду на вищезазначене, сукупність ознак інформаційного суспільства, на нашу думку, доцільно доповнити такими: модернізаційні процеси в системі вищої освіти; підвищення динамічності та гнучкості освітньої діяльності університетів; активізація трансферу знань та інформації, генерованих у ході науково-дослідної діяльності вищих навчальних закладів; розширення практики комерціалізації результатів наукових досліджень учених; підвищення прикладної спрямованості наукових досліджень; розвиток співробітництва між суб'єктами секторів вищої освіти та підприємництва; збільшення обсягів патентування винаходів; зростання кількості розроблених технологічних інновацій; нарощування обсягів впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність освітніх установ та ін.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження теоретико-методичних засад формування інформаційної економіки як складової інформаційного суспільства з ідентифікацією векторів впливу системи вищої освіти на відповідні процеси. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Белл Д.** Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М. : Academia, 1999. 956 с.
2. **Martin W. I.** The Information Society. L., 1988. P. 14–15.
3. **Мельник Л. Г.** Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике : энциклопед. словарь. Сумы : Университет. кн., 2005. 384 с.
4. **Лайон Д.** Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія. Київ : Либідь, 1996. С. 362–380.
5. **Machlup F.** The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton : Princeton University Press, 1962.
6. **Тоффлер Э.** Метамарфозы власти. М. : АСТ, 2002. 669 с.
7. **Тоффлер Э.** Третья волна. М. : АСТ, 2004. 350 с.
8. **Masuda Y.** The Information Society as Postindustrial Society. Wash. : Word Future Soc., 1983. 29 p.
9. **Кастельс М.** Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М. : ГУ ВШЭ. 2000. 608 с.
10. **Хабермас Ю.** Демократия. Разум. Нравственность. М. : Academia, 1995. 245 с.
11. **Дракер П.** Посткапиталистическое общество // Новая постиндустриальная волна на Западе : антология. М. : Academia, 1990. С. 70–98.
12. **Гидденс Э.** Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. М. : Весь мир, 2004. 116 с.
13. **Уэбстер Ф.** Теория информационного общества / под ред. Е. Л. Вартановой. М. : Аспект Пресс. 2004. 400 с.
14. **Шкарлет С. М., Бутко М. П., Волот О. І.** Реальний сектор економіки України в умовах становлення інформаційного суспільства : монографія. Чернігів : ЧНТУ. 2017. 288 с.
15. **Ракитов А. И.** Информационная революция: наука, экономика, технология. М. : ИНИОН РАН, 1993. 213 с.
16. **Ракитов А. И.** Философия компьютерной революции. М. : Политиздат. 1991. 287 с.
17. **Скалацький В. М.** Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2006. 17 с.

REFERENCES

- Bell, D. *Gryadushcheye postindustrialnoye obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [The future postindustrial society. Experience of social forecasting]. Moscow: Academia, 1999.
- Draker, P. "Postkapitalisticheskoye obshchestvo" [Post-capitalist society]. In *Novaya postindustrialnaya volna na Zapade*, 70-98. Moscow: Academia, 1990.
- Giddens, E. *Uskolzaiushchiy mir: kak globalizatsiya meniaet nashu zhizn* [The escaping world: how globalization is changing our lives]. Moscow: Ves mir, 2004.
- Kastels, M. *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [Information era: economy, society and culture]. Moscow: GU VShE, 2000.
- Khabermas, Yu. *Demokratiya. Razum. Nравstvennost* [Democracy. Mind. Moral]. Moscow: Academia, 1995.
- Laion, D. "Informatsiine suspilstvo: problemy ta iliuzii" [Information Society: Problems and Illusions]. In *Suchasna zarubizhna sotsialna filosofiya*, 362-380. Kyiv: Lybid, 1996.
- Machlup, F. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States* Princeton: Princeton University Press, 1962.
- Martin, W. I. *The Information Society* L., 1988.
- Masuda, Y. *The Information Society as Postindustrial Society* Wash. : Word Future Soc., 1983.
- Melnik, L. G. *Ekonomika i informatsiya: ekonomika informatsii i informatsiya v ekonomike : entsikloped. slovar* [Economics and information: the economy of information and information in the economy: an encyclopaedic dictionary]. Sumy: Universitet. kn., 2005.
- Rakitov, A. I. *Filosofiya kompyuternoy revolyutsii* [The philosophy of the computer revolution]. Moscow: Politizdat, 1991.
- Rakitov, A. I. *Informatsionnaya revoliutsiya: nauka, ekonomika, tekhnologiya* [Information revolution: science, economics, technology]. Moscow: INION RAN, 1993.
- Shkarlet, S. M., Butko, M. P., and Volot, O. I. *Realnyi sektor ekonomiky Ukrainy v umovakh stanovlennia informatsiinoho suspilstva* [The real sector of Ukraine's economy in the context of the formation of an information society]. Chernihiv: ChNTU, 2017.
- Skalatskyi, V. M. "Informatsiine suspilstvo: suchasni teorii ta modeli (sotsialno-filosofskyi analiz)" [Information society: modern theories and models (socio-philosophical analysis)]: *avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.03*, 2006.
- Toffler, E. *Metamorfozy vlasti* [Metamorphosis of power]. Moscow: AST, 2002.
- Toffler, E. *Tretia volna* [The third wave]. Moscow: AST, 2004.
- Uebster, F. *Teoriya informatsionnogo obshchestva* [Information Society Theory]. Moscow: Aspekt Press, 2004.